

22. Cohen J. M. and M. J. Dictionary of the Twentieth-Century Quotations. — Lnd., 1996.
23. Conan Doyle A. Selected Stories. — M., 1965.
24. Faulkner W. Absalom, Absalom! — M., 1982.
25. Fitzgerald F. S. The Diamond as Big as the Ritz and Other Stories. — Lnd., 1996.
26. Jerome J. K. Thee Men in a Boat to Say Nothing of the Dog. — M., 1964.
27. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. — Lnd., 1999. — Parts 1-3.

Г. В. Сеник

ПРИЗВИСЬКА НАДДНІСТРЯНЩИНИ

Діалектна мова завжди була першоосновою для вивчення фактичного стану, у якому перебувають різномірні компоненти, що належать до всіх рівнів літературної мови. Вивчення словникового складу говірок створює широкий мовний контекст для пошуків у таких сферах, як етимологія, семантика, теорія номінації [3: 208]. У даній статті ми намагатимемось розглянути мотиваційну базу неофіційної системи іменувань наддністрянських говірок.

Неофіційні назви притаманні майже кожному мешканцю сучасного села. Ці оніми дедалі активніше стають об'єктом дослідження як українських, так і зарубіжних ономастів. Проблемам значення та функцій неофіційної системи іменування присвячені праці М. Худаша, М. Лесюка, О. Близнюк, Н. Ананьєвої, П. Поротникова, М. Карпенко, М. Ушакова та ін. Також обговоренню цих питань була присвячена VI Міжнародна славістична конференція, яка відбулася в Любліні у 1997 році.

Як зауважують Г. Є. Бучко та Д. Г. Бучко, аналіз неофіційної (народно-побутової) системи іменування насамперед вимагає чіткого визначення компонентів, які цю систему створюють, та чіткої дефініції цих компонентів [1: 4]. Проаналізувавши матеріал, зібраний у бойківських селах, вищезгадані вчені виділяють п'ять видів неофіційних антропонімів:

1. гіпокористичні варіанти особових імен;
2. посесивні та деякі інші деривати від прізвищ;
3. посесивні та інші деривати від імен батьків або чоловіка;
4. індивідуальні прізвиська;

5. сімейно-родові (спадкові) іменування, що генетично відрізняються від офіційного прізвища носія [1: 5].

Об'єктом нашого дослідження стало з'ясування мотивації групових та визначення лексико-семантичних груп індивідуальних прізвиськ мешканців Наддністрянщини, зібраних у Галицькому районі Івано-Франківської області.

У статті “Групповые и индивидуальные прозвища в говорах Талицкого района Свердловской области” П. П. Поротников поділяє прізвиська за їх власне антропонімічним значенням на 3 групи: сімейно-родові, особисто-індивідуальні та колективно-територіальні [7: 150], дещо конкретизуючи класифікацію В. І. Тагунової (особисті, сімейні та прізвиська, які стосуються мешканців деяких населених пунктів у цілому [10: 49]).

Більшість праць з даної тематики присвячена аналізу власне прізвиськ та вуличних назв (чи сімейно-родових іменувань). В українській ономастиці на даний час не існує чіткого терміна для назви останньої групи. М. Л. Худаш запропонував термін “прізвисьцева назва” [12: 100], Г. Є. Бучко та Д. Г. Бучко оперують термінами “сімейно-родові (спадкові) іменування, “вуличні назви”, придомки [1], Р. Осташ використовує терміни “родове і родинне прізвиська”, ґрунтуючись на розумінні цих понять мешканцями досліджуваної ним території, А. Ф. Міхіна звертається до терміна “сімейно-родові прізвиська” [4: 270].

На нашу думку, вибираючи відповідний термін, варто враховувати походження таких назв (хоча саме сімейно-родові іменування є найдавнішими і тому часто встановити їх мотивацію дуже важко). Наприклад, у досліджуваному регіоні такі оніми, як *Цьоньки* (*Цьонь!* — вигук, яким кличуть коней [6: 361]), *Гриби*, *Цигани*, *Зозульки*, виникли спочатку на позначення множини (багато дітей у сім'ї). Так само *Світі* — брати Павло й Петро. А вже потім кожного з членів родини почали називати онімом у формі однини — *Цьоник*, *Василь Гриб*, *Циган Петро*, *Зозулька*, *Світій*. У такому випадку, мабуть, варто говорити про сімейно-родові прізвиська. А іменування типу *Василики* (батько *Василь*), *Грубаси* (батько *Грубас*), *Щурі* (дід *Щур*), *Гропци* (батько *Гропца*), *Дзядики* (дід *Дзядик*) відносимо до вуличних назв. Наведені приклади власних назв є дуже стійкими, вони продовжують жити у 2-4 поколіннях.

Але для виділення однієї особи з назви роду потребуються додаткові засоби — ім'я чи індивідуальне прізвище особи: *Василь Дзядик (Дзядиків), Володька Вольги Щурихи, Донька (Євдокія) Ковалева, Пампук Гропців*. Таким же чином за допомогою суфіксів **-ов, -ів, -ев, -ин** утворюються вуличні назви від сімейно-родових чи індивідуальних прізвищ — *Йван Цьоників, дочка Зозульчина*, від андронімів та патронімів — *Гані Йванцева, Петрів хлопець, Яцеві діти*.

Сімейно-родові іменування належать до найдавніших способів ідентифікації особи і є вдячним матеріалом для глибшого вивчення історії становлення сучасних прізвищ різних регіонів України.

Цікавою і майже недослідженою є група колективно-територіальних прізвищ. Це прізвища людей, об'єднаних не родинними стосунками, а територіальними [7: 154], і найчастіше вони даються мешканцями сусідніх сіл. Мотивація таких назв в основному пов'язана з родом занять, з особливостями одягу, з кількістю населення. Нами у Галицькому районі виявлено такі оніми: *балабундики* (с. Загір'я) — “любили битисі”; *безремінники* (с. Хохонів) — не носили ременів; *голопупенки* (с. Тенетники) — жили бідно; *греки* (с. Бовшів) — вважають, що першим поселенцем був грек; *інтелігенція* (с. Старий Мартинів) — тут була збудована велика школа і багато вчителів знімало помешкання; *кацабайники* (с. Крилос) — носили кацабайки (полотняні кофти [6: 343]); *китайці* (с. Мединя, Старі Скоморохи) — народжувалось багато дітей; *китайці* та *гранчіки* (від *грань* — “жарина”) (с. Лани) — запальні; *ковбасьинники* (с. Дубівці) — вміли готувати смачну ковбасу; *кошики* (с. Кінашів) — плели кошики; *куркулі* (с. Різдваїни) — багато мешканців жили заможнo; *монголи* (с. Нові Скоморохи); *нагавиці* (с. Нарайівка) — “носили білі сподні, як у гуцулів” (*нагавиці* — штани суконні [9: 569]); *намульинники* (с. Дубівці, Бишів) — дуже болотиста земля; *раки* (с. Куничі), *ракоїди* (с. Водники) — водилося багато раків; *скомороські миханьки* (с. Скоморохи) — можливо, було багато Михайлів; *татари* (с. Дем'янів) — кажуть, що колись у цих селах народжувалися вузькоокі діти; *фльики* (с. Більшівці) — у селі була бойня (*флячки* — їжа: порізані на шматки свинячі або телячі кишки, зварені в пшеничній каші [9: 378]); *цибульинники* (с. Яблунів) — торгували цибулею; *чабани* (с. Загір'я) — наймали-

ся пастухами; *ягодьинники* (с. Вигівка) — нові будинки будувались на місці колишньої посадки черешень. А іноді рід занять чи поведінка людей стають основою для творення не колективного прізвища, а топоніма — другої назви села: села Німшин та Демешківці мешканці сусідніх сіл називають *Льохенбургом* (тут розводять поросят на продаж), с. Деліїв — *Афганістан* (забіяки — душмани), найсучаснішою є назва с. Ганівці — *Голівуд* (вважають, що тут проживають дуже симпатичні дівчата). Як бачимо, майже всі колективні прізвища мають у собі яскраве конотативне забарвлення.

Зауважимо, що мешканці не всіх сіл добре знають чи пам'ятають колективно-територіальні прізвища свого або сусіднього села. Ще складнішим було питання пояснення значення цих назв. Також звертаємо увагу і на той факт, що колективи деяких населених пунктів мають по два прізвища — результат різних реакцій навколишніх сіл: с. Крилос — *кацабайники* та *палиничники*, с. Старі Скоморохи — *китайці* та *довбаки*, с. Підшумлянці — *таджули* та *братіє*, с. Нові Скоморохи — *гоцьки* та *монголи*. Отже, як правило, колективно-територіальні прізвища є відображенням ставлення мешканців одного населеного пункту до іншого, уявлень одного колективу про інший і несуть у собі інформацію про історію створення та розвитку поселень.

Найбільш широко представлений шар індивідуальних прізвищ. Часто трапляється так, що одна й та ж людина має кілька неофіційних найменувань: індивідуальне прізвище та вуличну назву (*Ковалиха* — *Швабіста*, *Зинька Василичка* — *Чорна*) або ж два-три індивідуальних прізвища (*Москаль* — *Бляха Муха* — *Японській Городовой*, *Анфіса* — *Ламбада*).

Зібрані нами прізвища розподіляємо між наступними семантичними групами:

1. найчисельнішою є група прізвищ, в основі яких лежать особливості мовлення носія:

а) дефекти мовлення: *Ботозда* (борозда), *Вафа* (Вася), *Либа* (риба), *Скати́я* (сказати я), *Сьипка* (*шипка* — літ. *шапка*), *Ханьо* (файно);

б) особливості дитячого мовлення: *Вуля* (вода), *Мирик* (Дмитрик), *Пуньо* (Павлуньо), *Сєпа* (Йосип), *Сняйдик* (прізвище *Гайдик*), *Сям* (сам), *Ційна* (стрійна);

в) вживання слів-паразитів: *Ало, Браць, Ге, Пльи-Пльи, Поніма-еш, Рідний, Тижик* (повторював *теж*), *Фрак, Японскій Городовой*;

г) спосіб мовлення: *Буркач* (низький голос), *Гуньо* (невиразно), *Затирка* (швидко говорить, “наче кликоче затирка”), *Муньо* (повільно розмовляє), *Тарадайка* (багато говорять), *Ціцірка, Шумило* (“шумить по селі”), *Шушенька* (шепелявить);

г) часто повторювані слова або вирази: *Грущинка* (“У мене грушки солоденькі, як медочок, а грущинка ще солодша”), *Дзядик* (любив обзивати когось “дзядом”), *Смертонько* (“Смертонько, не бавсі!”);

д) вимова слів з фонетичними особливостями інших говірок: *Гарачка* (гарячка), *Хора* (хвора);

е) використання у мовленні слів іншомовного походження: *Бішлик* (нім. *Bizykel* — діал. (двоколісний) велосипед, мотоцикл, самокат), *Гундар* (нім. *hundert* — сто), *Есик* (нім. *essen* — їсти). Детальніше про цю групу йдеться у статті “Особливості мовлення як джерело створення прізвиськ [8: 30-36].

2. Наступну групу складають прізвиська, що характеризують зовнішній вигляд носія.

а) зовнішній вигляд в цілому: *Квіточка, Пасочка* (вродливі), *Качур* (Хочемо зауважити, що далі у статті зустрічатимуться однозвучні прізвиська, які належать до різних семантичних груп. У даному випадку онім *Качур* у с. Коростовичі називають кучерявого чоловіка, у с. Поплавники — запального, а у с. Придністров’я — того, хто ходить, перевалюючись з ноги на ногу), *Баран, Пушкін, Чучо, Віктор Карено* (кучеряві), *Патлак* (нерозчісаний);

б) за деталями одягу і аксесуарами: *Мадончик, Фігурантка, Цариці* (Цариця) (дуже гарно одягалися), *Штаняга* (великі штани), *Ксьондзик* (малим ходив у довгій сорочці), *Медвідь* (носив довгий кожух), *Фовстик* (носив плащ з широкими полами), *Марісі Рішката* (зав’язувала кінці хустки над чолом), *Сліпий* (носив окуляри);

в) особливості ходи: *Качка, Качур* (ходять, перевалюючись з ноги на ногу), *Пан* (ходив повільно, поважно), *Гопак* (дрібна хода), *Гупалиха, Гопшта, Шльома* (важка хода);

г) фігура, ріст і особливості постави: *Колобок, Помпась, Кабан,*

Булка, Бочкен, Балій, Ситий (товсті), *Шланг, Таранька, Шпичка* (худі), *Бузьок, Габа* (високі), *Мушка, Донька-Шпонька, Вушінка, Ковбанька, Курочка, Гудзок, Горобець, Дулька* (чоловіче), *Бобко, Жук, Куций, Малий* (маленькі, невисокі);

г) особливості окремих частин тіла:

– пігментація: *Кастро, Румун, Циган* (смагляві), *Сойка* (білява), *Помідор, Багрина, Кугут, Кавун, Гранчик* (із червоним обличчям), *Чорний, Білий, Рижа, Жира* (метатеа), *Кукурудзяний, Гарбузик* (про колір волосся), *Попель* (попелясте волосся), *Теклі Синьогубка* (сині губи);

– форма і величина: *Зуб, Суслик* (великі зуби), *Ковпак, Паньківус* (великі вуса), *Довгоносик, Дрозд, Шпак* (великий ніс), *Довбач* (велика голова), *Гусак* (довга шия), *Чубак* (великий чуб);

– вади зовнішності: *Каністра* (криві ноги), *Мокра* (лице в пухирях), *Кривий* (з короткою ногою), *Репатюк* (в дитинстві переніс кір), *Горбатенько* (горбатий), *Лисий, Колобок* (лисий), *Гульман* (глухий), *Бойко Попорений* (залишився великий шрам після операції).

З. П. Нікуліна, аналізуючи такого типу оніми, зауважує, що часто прізвиськом стає апелятив, який безпосередньо називає зовнішню ознаку. Така неофіційна назва використовує ті ж диференційні ознаки, які входять в лексичне значення апелятива [5: 177]. Одночасно зважаємо на те, що апелятиви, перетворюючись у прізвиськові назви, переосмислюються, несуть додаткове, іноді зовсім інше, відмінне від споконвічного, смислове навантаження [2: 87].

3. Виділяємо групу прізвиськ, які вказують на особливості поведінки чи характеру носія: *Хитрик, Аньїдот, Цап* (впертий), *Шулько* (швидкий), *Думко* (замислений), *Мошко* (обманює), *Качур, Йиндик* (запальні), *Веретено* (любить танцювати), *Сова* або *Пугу* (любить поспати), *Пробка* (дуже швидка), *Пустяк* (неслухняний), *Муха* (вертлява), *Пиячок, Чвертка, Шланг Ігорко* (полюбляють горілку), *Дикий* (сором'язливий), *Доцент* (злодій — прізвисько запозичене з фільму “Джентльмени удачі”), *Хмара* (мінливий характер), *Цибулько* (плаксивий), *Райкін* (любить жартувати), *Пігичка* (криклива), *Дзьиба* (дуже в'їдлива).

4. Одну із груп становлять прізвиська, мотивацією яких є професія чи рід занять особи: *Дудик* (музикант), *Пензлик* (художник), *Цюк* (працює на пилорамі), *Базюк* (розводив кіз та овець; *Базь-*

базь! — заклик для ягнят [9: 20]), *Ковтало* (столяр), *Рибко* (рибак), *Мньирка* (мірошник), *Бешко* (тримав багато баранів), *Народний вчитель* або *Дзвоник* (учитель фізкультури), *Сметана* (їздив на молоковозі), *Рурик* (виготовляв ринви), *Сосновій* (лісничий), *Санькер* (виготовляв сани).

5. У селах Наддністрянщини поширені прізвиська, які вказують на національність, місце народження чи проживання денотата: *Басараб*, *Поляк*, *Гоцул*, *Маскаль*, *Марикан* (був на заробітках в Америці), *Галичан*, *Штефка Блюдницька*, *Збічка* (жив на збочі), *Закузняк* (живе за кузнею), *Зглинищин* (жив біля гори, де копали глину), *Горбай* (живе на горбі), *Юрко Зарівнів* (за рвом). Також сюди відносимо прізвисько *Бурштинські батареї*, яким у с. Лани називають студентів, котрі навчаються у Бурштинському енергетичному технікумі.

6. Окрему велику групу складають прізвиська, які утворені від власних назв:

а) від прізвищ носіїв *Бендьичка* (Бендяк), *Гіфко* (Гіфес), *Меля* (Мельничук), *Синичка* (Синишин), *Цап* (Баран);

б) від імен носіїв: *Єтнас* (Гнат), *Заїць* (Яків), *Масьо* (Михайло), *Мері* (Марія), *Петлюра* (Семен), *Пілсуцький* (Йосип), *Полудрата* (Павло), *Савон* (Сава), *Федик* (Федір), *Штитан* (Степан);

в) від імен предків: *Воніфрочко* (батько Оніфр), *Ганька Грегорка* (дід Григорій), *Дмитро Маланка* (бабуся Меланка), *Климак* (дід Клим), *Магдій* (мама Магда), *Титус* (батько Тит).

7. Ще одну групу становлять прізвиська, які вказують на матеріальний стан сім'ї: *Біда*, *Бідочко*, *Вушівці*, *Гриби*, *Бурдей* (жив у старенькій хатині — бурдейці); *Калитка*, *Мужнак*, *Цар*, *Панич*, *Буржуй*, *Шпаки*, *Бідний* (заможний чоловік, який прибіднювався).

8. Виділяємо невеличку групу онімів, які свідчать про віросповідання носіїв: *Субота*, *Побощиха*, *Суботник*, *Бабак* і *Бейбеличиха* (інформанти пояснюють, що так у їхньому селі називають суботників);

9. Наступна група — це прізвиська, в основі мотивації яких лежать назви улюблених продуктів харчування: *Борщик*, *Кулиш*, *Труфіль*.

10. І останню групу формують оніми з непрозорою семантикою (інформанти не змогли пояснити мотивацію цих прізвиськ):

Башістий, Гердик, Канібра, Кунда, Паніто, Пініцьо, Рейтейчиха, Самаранда, Сулька, Таньзит, Тях, Ціпак, Шіц. Існує така думка, що прізвиська наповнені внутрішньою формою доти, доки зберігається їх мотивація, доки їх пам'ятають оточуючі. Як тільки вона забувається, прізвисько стає немотивованим [13: 106]. Та М. М. Ушаков вважає, що прізвисько не може бути асемантичним. Втрата мотивації, відсутність умов, що підтримують прізвисько, можуть привести до його втрати або заміни іншим. Але якщо прізвисько зберігається, то зберігається і тенденція до його семантичного наповнення, бодай приблизного чи узагальненого характеру [11: 160].

Прізвиська, виявлені нами у мешканців Галицького району, можуть утворювати як синонімічні ряди: *Кавун, Бочкан, Балій, Слика* — про товстих, *Анфіса, Бейжа, Ламбада, Вітердама, Зонька Гарнізонка* — про жінок легкої поведінки, *Циган, Чорний* — про смаглявих, *Гупалиха, Гопшта, Шльома* — про людей з важкою ходою, так і омонімічні пари: *Кугут* — запальний і з червоним обличчям, *Хмара* — високий на зріст і мінливий характер. Деякі прізвиська присвоюються на основі антитези: *Паскуда* — називали дуже вродливого хлопчика, *Збуй* — маленький, *Малий* — високий.

Мотивацію більшості із наведених вище прізвиськ можуть пояснити в основному люди старшого покоління, і оперують вони цими назвами (особливо образливими, насмішуватими) в колі хороших знайомих, однодумців (цей момент часто ускладнював нам процес збирання матеріалу). Старше покоління більш стабільне у виборі одиниці номінації, молодь же прагне до емоційності, образності, віддає перевагу модним тенденціям і тому часто додає до вже існуючих нові прізвиська: *Кіс, Кент, Барс, Ган, Гога, Лужний, Ребров, Руль, Довбуш*.

1. Бучко Г. Є., Бучко Д. Г. Народно-побутова антропонімія Бойківщини// *Linguistika slavia: Ювілейний збірник на пошану Ірини Михайлівни Железняк*. — К., 2002.

2. Ванюшечкин В. Т. Семантическая и словообразовательная структура диалектных прозвищ// *Ономастика Поволжья*. — Горький, 1971. — Т. 2.

3. Євтушок О. Лексична парадигма діалекту як один із параметрів дослідження говорів// *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. — Житомир, 2001. — № 6.

4. Міхіна А. Ф. Сімейно-родові прізвиська (на матеріалі болгарських сіл Запорізької області)// В пространстве филологии. — Донецьк, 2002.
5. Никулина З. П. Из наблюдений над группой прозвищ по внешнему признаку// Имя нарицательное и собственное. — М., 1978.
6. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. — К., 1964. — Ч. 1–2.
7. Поротников П. Т. Групповые и индивидуальные прозвища в говорах Талицкого р-на Свердловской области//Антропонимика. — М., 1970.
8. Сеник Г. В. Особливості мовлення як джерело створення прізвиськ// Записки з ономастики. — Одеса, 2000. — Вип. 4.
9. Словарь української мови/ За ред. Б. Д. Грінченка. — К., 1996. — Т. 1-4.
10. Тагунова В. И. Современные прозвища в диалектной речи Муромской земли// Ученые записки Рязанского гос. пед. ин-та. Лексика современного русского языка. — М., 1967. — Т. 40.
11. Ушаков Н. Н. Прозвища и личные неофициальные имена (к вопросу о границах прозвища)// Имя нарицательное и собственное. — М., 1978.
12. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. — К., 1977.
13. Чайкина Ю. И. О традиционных прозвищах в Белозерье// Филологические науки. — 1969. — № 3.

С. П. Павелко

ОДИНИЧНІ ЖІНОЧІ ІМЕНА В ІМЕННИКУ КОСОВА

Антропоніми — вагомий пласт ономастичного простору кожної національної мови. І це цілком закономірно, адже особові імена, прізвиська, прізвиська, імена по батькові, псевдоніми відіграють важливу роль у житті суспільства. Вони мають істотне значення для вивчення історії, права, етнографії, для адміністративно-юридичної практики, для впорядкування та вдосконалення засобів офіційної ідентифікації населення. Дослідники вказують на ще одну важливу функцію онімів — креативну. Уявлення й асоціації наших предків через посередництво антропонімів творили їхнє життя, із чого очевидно є креативна функція пропріальної лексики: буття визначає характер імені — ім'я творить буття[16:72].

Вивчення антропонімів в Україні має вже певні традиції. Початки наукового студіювання розпочалися ще в другій половині ХІХ ст. і пов'язані з працями таких мовознавців, як А. І. Степович, М. Ф. Сумцов, В. О. Охрімович, В. М. Ястребов, І. Я. Франко. Це були невеликі роботи, присвячені окремим явищам антро-